SANOAT KORXONALARIDA ESG TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

Erkinova Umidaxon Ilhom qizi
Islom Karimov nomidagi
Toshkent Davlat Texnika Universiteti, tayanch doktoranti
e-mail: eumidakhon@gmail.com
+998997940202
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20326864

Annotatsiya: Mazkur maqolada sanoat korxonalarida ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini joriy etishning iqtisodiy ahamiyati ilmiy manbalar va xalqaro statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. ESG konsepsiyasining korporativ boshqaruv, ekologik barqarorlik, investitsion jozibadorlik va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq jihatlari o'rganildi. Tadqiqot davomida ESG mezonlarini qo'llash korxonalarning energiya samaradorligini oshirishi, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashi, investorlarga bo'lgan ishonchni mustahkamlashi va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka xizmat qilishi aniqlangan. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida ESG reytinglari yuqori bo'lgan kompaniyalarning moliyaviy ko'rsatkichlari nisbatan barqaror ekani ko'rsatib berildi. Maqolada ESG tamoyillarining sanoat korxonalari faoliyatida iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli ilmiy asosda yoritilgan.
Kalit so'zlar: ESG, barqaror rivojlanish, sanoat korxonalari, ekologik boshqaruv, korporativ boshqaruv, investitsiya, energiya samaradorligi, ijtimoiy mas'uliyat, iqtisodiy samaradorlik, yashil iqtisodiyot.

Аннотация: В данной статье на основе научных источников и международных статистических данных анализируется экономическое значение внедрения принципов ESG (Environmental, Social, Governance) на промышленных предприятиях. Изучены аспекты концепции ESG, связанные с корпоративным управлением, экологической устойчивостью, инвестиционной привлекательностью и социальной ответственностью. В ходе исследования установлено, что применение ESG-критериев способствует повышению энергоэффективности предприятий, рациональному использованию ресурсов, укреплению доверия инвесторов и обеспечению долгосрочной экономической устойчивости. Также на основе международного опыта показано, что компании с высокими ESG-рейтингами отличаются сравнительно более стабильными финансовыми показателями. В статье научно обоснована роль принципов ESG в повышении экономической эффективности деятельности промышленных предприятий.
Ключевые слова: ESG, устойчивое развитие, промышленные предприятия, экологическое управление, корпоративное управление, инвестиции, энергоэффективность, социальная ответственность, экономическая эффективность, зелёная экономика.

Abstract: This article analyzes the economic significance of implementing ESG (Environmental, Social, Governance) principles in industrial enterprises based on scientific sources and international statistical data. The study examines aspects of the ESG concept related to corporate governance, environmental sustainability, investment attractiveness, and social responsibility. The research found that the application of ESG criteria enhances enterprise energy efficiency, ensures rational use of resources, strengthens investor confidence, and contributes to long-term economic sustainability. In addition, based on international experience, it was demonstrated that companies with high ESG ratings tend to have relatively more stable financial performance indicators. The article scientifically highlights the role of ESG principles in increasing the economic efficiency of industrial enterprises.
Keywords: ESG, sustainable development, industrial enterprises, environmental management, corporate governance, investment, energy efficiency, social responsibility, economic efficiency, green economy.

Kirish

Global iqtisodiyotda ekologik muammolar, iqlim o‘zgarishi va resurslar tanqisligi kuchayib borayotgan bir davrda ESG tamoyillari korporativ boshqaruvning muhim elementiga aylandi. ESG tushunchasi ekologik (Environmental), ijtimoiy (Social) va boshqaruv (Governance) omillarini o‘z ichiga oladi hamda korxonalarning nafaqat moliyaviy natijalarini, balki ularning jamiyat va atrof-muhit oldidagi mas’uliyatini ham baholash imkonini beradi [1].

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2015-yilda qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlari ESG tamoyillarining rivojlanishiga muhim turtki berdi [2]. Ayniqsa sanoat korxonalarida ESG mezonlarini joriy etish karbon chiqindilarini kamaytirish, energiya resurslarini tejash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda [3].

2023-yilda Global Sustainable Investment Alliance ma’lumotlariga ko‘ra, ESG asosidagi investitsiyalar hajmi dunyo bo‘yicha 30 trillion AQSh dollaridan oshgan [4]. Bu esa investorlarning korxonalarni baholashda ESG omillariga tobora katta e’tibor qaratayotganini ko‘rsatadi. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi va Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, ekologik xavflarni boshqaruvchi korxonalar uzoq muddatda iqtisodiy jihatdan barqarorroq hisoblanadi [5].

Sanoat sektori atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlarining katta qismini tashkil qilgani sababli ESG tamoyillarini aynan ushbu sohada joriy etish dolzarb masala hisoblanadi [6]. Xalqaro energetika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, sanoat sektori global CO_2 emissiyasining qariyb 24 foizini tashkil etadi [7]. Shu sababli energiya samaradorligini oshirish va “yashil” texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy hamda ekologik ahamiyat kasb etmoqda.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda ilmiy abstraksiya, statistik tahlil, taqqoslash va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. ESG tamoyillarining sanoat korxonalari iqtisodiyotiga ta’sirini o‘rganishda BMT, OECD, Jahon banki, Global Sustainable Investment Alliance va xalqaro konsalting kompaniyalari hisobotlari tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida ESG reytinglari yuqori bo‘lgan kompaniyalar faoliyati bilan an’anaviy boshqaruv tizimidagi korxonalar natijalari taqqoslandi. Bundan tashqari, energiya samaradorligi, resurslardan foydalanish darajasi va investitsion jozibadorlik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlik baholandi [8].

Maqolada ilmiy adabiyotlarni kontent-tahlil qilish usuli ham qo‘llanilib, ESG tamoyillarining sanoat ishlab chiqarishidagi iqtisodiy natijalarga ta’siri yuzasidan mavjud nazariy qarashlar umumlashtirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ESG tamoyillarini joriy etgan sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari yuqoriroq ekanini ko‘rsatdi. McKinsey kompaniyasi tadqiqotlariga ko‘ra, ESG standartlariga rioya qiluvchi korxonalar operatsion xarajatlarni 5–10 foizgacha qisqartirish imkoniga ega [9]. Buning asosiy sababi energiya tejamkor texnologiyalarni qo‘llash va resurslardan samarali foydalanish bilan bog‘liq.

Deloitte tadqiqotlari ESG siyosatini qo‘llayotgan kompaniyalarda investorlar ishonchi yuqori ekanini qayd etadi [10]. ESG reytinglari yuqori bo‘lgan korxonalar kapital jalb qilishda qulayroq sharoitlarga ega bo‘lib, kredit resurslariga past foiz stavkalari orqali erishmoqda.

Morgan Stanley ma’lumotlariga ko‘ra, ESG fondlari inqiroz davrida an’anaviy investitsion fondlarga nisbatan barqarorroq natijalarni ko‘rsatgan [11]. Bu holat ESG tamoyillarining moliyaviy xavflarni kamaytirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Sanoat korxonalarida ekologik boshqaruvni takomillashtirish orqali chiqindilar hajmini kamaytirish ham iqtisodiy foyda beradi. Masalan, Xalqaro energetika agentligi hisobotida energiya samaradorligini oshirish hisobiga sanoat korxonalari xarajatlarni sezilarli kamaytirishi mumkinligi ta’kidlangan [7].

Bundan tashqari, ESG tamoyillari korxona imijini yaxshilaydi va iste’molchilar ishonchini oshiradi. Nielsen kompaniyasi tadqiqotlariga ko‘ra, iste’molchilarning katta qismi ekologik va ijtimoiy mas’uliyatli kompaniyalar mahsulotlarini afzal ko‘radi [12]

Tahlil va muhokama

Sanoat korxonalarida ESG tamoyillarini joriy etish zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Global iqtisodiyotda ekologik muammolar, iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslar tanqisligi va ijtimoiy tengsizlik kabi omillar korporativ boshqaruv tizimlarini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan ESG tamoyillari korxonalar faoliyatini faqat moliyaviy natijalar asosida emas, balki ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko‘rsatkichlari orqali ham baholash imkonini beradi [1].

Sanoat korxonalari iqtisodiyotning eng resurs talab qiluvchi tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa metallurgiya, kimyo, energetika va neft-gaz sanoati katta miqdorda energiya iste’mol qiladi hamda atrof-muhitga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ESG tamoyillarining aynan sanoat sektorida qo‘llanilishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga ekologik xavfsizlikni ta’minlash uchun ham muhim ahamiyatga ega [6].

ESG tamoyillarining ekologik komponenti sanoat korxonalarida energiya va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro energetika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, energiya samaradorligini oshirish bo‘yicha zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash sanoat korxonalarida energiya xarajatlarini 10–25 foizgacha qisqartirish imkonini beradi [7]. Bu esa ishlab chiqarish tannarxining pasayishiga va korxona rentabelligining oshishiga olib keladi. Masalan, energiya tejovchi uskunalarni joriy etgan korxonalarda elektr energiyasi sarfi kamayishi bilan birga texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlari ham qisqaradi.

Bundan tashqari, chiqindilarni qayta ishlash tizimlarini joriy etish korxonalar uchun qo‘shimcha iqtisodiy foyda keltiradi. Ko‘plab rivojlangan davlatlarda sanoat chiqindilarini qayta ishlash orqali ikkilamchi xomashyo olish amaliyoti keng qo‘llanmoqda. Bu esa xomashyo xaridiga ketadigan xarajatlarni kamaytiradi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi [3]. Shu bilan birga, chiqindilar hajmining qisqarishi ekologik to‘lovlar va jarimalarni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

Ekologik barqarorlikni ta’minlashda karbon emissiyasini kamaytirish muhim omillardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ko‘plab davlatlar “yashil iqtisodiyot” siyosatini faol amalga oshirmoqda. Yevropa Ittifoqi tomonidan joriy etilgan Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) mexanizmi yuqori karbon emissiyasiga ega mahsulotlarga qo‘shimcha bojlar joriy etishni nazarda tutadi [16]. Bu holat eksportyor sanoat korxonalarini ESG standartlariga moslashishga undamoqda. Aks holda, korxonalar xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni yo‘qotishi mumkin.

ESG tamoyillarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri investitsion jozibadorlik orqali ham namoyon bo‘ladi. Zamonaviy investorlar kompaniyalarni baholashda ekologik va ijtimoiy mas’uliyat darajasiga katta e’tibor qaratmoqda. Global Sustainable Investment Alliance ma’lumotlariga ko‘ra, barqaror investitsiyalar hajmi so‘nggi yillarda jadal o‘sib bormoqda va bu investorlarning ESG omillariga bo‘lgan ishonchi ortayotganini ko‘rsatadi [4].

Investorlar uchun ESG reytinglari kompaniyaning uzoq muddatli barqarorligi va moliyaviy xavflarni boshqarish darajasini ko‘rsatuvchi indikator hisoblanadi. ESG mezonlari yuqori bo‘lgan kompaniyalar kredit tashkilotlari va investorlar tomonidan ishonchli subyekt sifatida baholanadi [8]. Bu esa korxonalarga arzon moliyaviy resurslarni jalb qilish imkonini beradi. McKinsey tadqiqotlari ham ESG siyosatini faol qo‘llayotgan kompaniyalar kapital qiymatini pasaytirishga erishayotganini tasdiqlaydi [9].

Moliyaviy bozorlarda ESG fondlarining ulushi ortib borayotgani ham ushbu tamoyillarning iqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Morgan Stanley ma’lumotlariga ko‘ra, iqtisodiy inqiroz davrlarida ESG fondlari an’anaviy fondlarga nisbatan barqarorroq natijalarni qayd etgan [11]. Bu holat ESG mezonlari asosida boshqariladigan korxonalar risklarni samaraliroq boshqarishini ko‘rsatadi. Ayniqsa ekologik va ijtimoiy xavflarni oldindan baholash korxonalarni yirik moliyaviy yo‘qotishlardan himoya qiladi.

Sanoat korxonalarida ESG tamoyillarining ijtimoiy komponenti ham muhim iqtisodiy natijalarga olib keladi. Xodimlar uchun xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, ijtimoiy himoya tizimlarini rivojlantirish va malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish mehnat unumdorligini oshiradi [14]. Xalqaro Mehnat Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, xavfsiz mehnat muhiti mavjud korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi yuqoriroq bo‘ladi hamda xodimlar almashinuvi kamayadi.

Kadrlar almashinuvi korxonalar uchun katta iqtisodiy xarajatlarni keltirib chiqaradi. Yangi xodimlarni jalb qilish va ularni tayyorlash uchun qo‘shimcha mablag‘ talab etiladi. ESG tamoyillariga

asoslangan inson resurslari siyosati esa xodimlarning kompaniyaga sodiqligini oshiradi va korxona ichki barqarorligini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy mas'uliyatli korxonalar iste'molchilar orasida ham yuqori obro'ga ega bo'ladi [12].

Iste'molchilarning ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli mahsulotlarga bo'lgan talabi ortib borayotgani sanoat korxonalarini ESG siyosatini kuchaytirishga undamoqda. Nielsen tadqiqotlariga ko'ra, ko'plab iste'molchilar ekologik xavfsiz mahsulotlar uchun yuqoriroq narx to'lashga tayyor [12]. Bu esa ESG standartlariga amal qiluvchi korxonalarga bozorda qo'shimcha ustunlik beradi.

Korporativ boshqaruv omili ESG tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shaffof va samarali boshqaruv tizimi korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. OECD hisobotlariga ko'ra, korporativ boshqaruv darajasi yuqori bo'lgan kompaniyalarda korrupsiya holatlari kamroq uchraydi va investitsion xavflar past bo'ladi [15]. Bu esa investorlar va kreditorlar ishonchini oshiradi.

Samarali boshqaruv tizimi strategik qarorlarni tezkor qabul qilish imkonini ham beradi. Ayniqsa global iqtisodiy beqarorlik sharoitida korxonalarning moslashuvchanligi muhim ahamiyat kasb etadi. ESG tamoyillariga asoslangan boshqaruv tizimi xavflarni oldindan aniqlash va ularni minimallashtirish imkonini yaratadi. Masalan, ekologik xavflarni monitoring qilish ishlab chiqarish jarayonidagi potensial zararlarni kamaytirishga yordam beradi.

ESG tamoyillarining innovatsion rivojlanishga ta'siri ham muhimdir. "Yashil" texnologiyalarni joriy etish sanoat korxonalarini yangi texnologik yechimlarni izlashga undaydi. Bu esa ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantiradi va innovatsion mahsulotlar yaratishga zamin yaratadi [17]. Hozirgi kunda qayta tiklanuvchi energiya manbalari, raqamli monitoring tizimlari va chiqindisiz texnologiyalar sanoatning innovatsion rivojlanishida asosiy yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Raqamlashtirish jarayonlari ham ESG tamoyillarini samarali amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Sun'iy intellekt, "Big Data" va IoT texnologiyalari ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, sensor tizimlari orqali energiya sarfini nazorat qilish va resurslardan foydalanishni monitoring qilish mumkin. Bu esa energiya yo'qotishlarini kamaytiradi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Shuningdek, ESG tamoyillari korxonalar reputatsiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Global bozorda kompaniya imiji muhim iqtisodiy omillardan biri hisoblanadi. Ekologik va ijtimoiy mas'uliyatli kompaniyalar jamoatchilik va investorlar tomonidan ijobiy qabul qilinadi. Bu esa mahsulotlarga bo'lgan talabning oshishiga va kompaniya bozor qiymatining ko'tarilishiga olib keladi [10].

Biroq ESG tamoyillarini joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda moliyaviy resurslarning cheklanganligi asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. "Yashil" texnologiyalarni joriy etish katta boshlang'ich investitsiyalarni talab qiladi. Shu sababli ko'plab korxonalar qisqa muddatli xarajatlarning yuqoriligi sabab ESG dasturlarini to'liq amalga oshira olmayapti [18].

Yana bir muammo ESG standartlarini baholash mezonlarining turlicha ekanligi bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda turli reyting agentliklari ESG ko'rsatkichlarini baholashda turli metodologiyalardan foydalanadi. Bu esa kompaniyalar faoliyatini yagona standart asosida baholashni qiyinlashtiradi. Shu sababli xalqaro miqyosda ESG hisobotlari va reyting tizimlarini standartlashtirish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Rivojlanayotgan davlatlarda ekologik nazorat tizimining sustligi ham ESG siyosatini samarali amalga oshirishga to'sqinlik qiladi. Ayrim hollarda korxonalar ekologik standartlarga faqat rasmiy jihatdan amal qiladi, amalda esa ishlab chiqarish jarayonlari yetarli darajada ekologik xavfsiz bo'lmaydi. Bu esa "greenwashing" holatlarining paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Greenwashing kompaniyalarning o'zini ekologik mas'uliyatli sifatida ko'rsatishi, biroq amalda bunday faoliyat yuritmasligini anglatadi [1].

O'zbekiston sanoat korxonalarida ham ESG tamoyillariga qiziqish ortib bormoqda. Mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, quyosh va shamol energetikasi loyihalarining kengayishi sanoatning ekologik barqarorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, O'zbekistonda korporativ boshqaruv standartlarini xalqaro talablar asosida takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va milliy korxonalar raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Kelgusida ESG

tamoyillarining sanoat korxonalarida keng qo‘llanilishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, ESG tamoyillari sanoat korxonalarining uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim instrument hisoblanadi. Ekologik xavfsizlikni ta’minlash, ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytirish va samarali korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish orqali korxonalar nafaqat moliyaviy samaradorlikka erishadi, balki global bozorda raqobatbardoshligini ham oshiradi. Shu sababli ESG tamoyillarini sanoat korxonalari faoliyatiga integratsiya qilish zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida ESG tamoyillarini joriy etish iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. ESG standartlari ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish, moliyaviy xavflarni pasaytirish va korxonalarning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ekologik boshqaruv energiya samaradorligini oshiradi va resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi. Ijtimoiy mas’uliyat xodimlar samaradorligini oshirsa, korporativ boshqaruv investorlar ishonchini mustahkamlaydi. Xalqaro tajriba ESG tamoyillariga amal qiluvchi korxonalar bozorda barqarorroq mavqega ega ekanini ko‘rsatmoqda.

Kelgusida sanoat korxonalarida ESG standartlarini keng joriy etish “yashil” iqtisodiyot rivojlanishi, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omillaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Friede G., Busch T., Bassen A. ESG and Financial Performance: Aggregated Evidence from More than 2000 Empirical Studies. — Journal of Sustainable Finance & Investment, 2015. — pp. 210–233.
2. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. — New York, 2015. — pp. 1–35.
3. Porter M., Kramer M. Creating Shared Value. — Harvard Business Review, 2011. — pp. 62–77.
4. Global Sustainable Investment Alliance. Global Sustainable Investment Review 2023. — London, 2023. — pp. 15–48.
5. International Monetary Fund. Finance and Climate Change Report. — Washington DC, 2022. — pp. 24–56.
6. World Bank. World Development Report 2022: Sustainability and Development. — Washington DC, 2022. — pp. 75–101.
7. International Energy Agency. Energy Efficiency 2023 Report. — Paris, 2023. — pp. 45–70.
8. OECD. ESG Investing and Climate Transition. — Paris, 2021. — pp. 10–39.
9. McKinsey & Company. Five Ways ESG Creates Value. — New York, 2020. — pp. 3–18.
10. Deloitte. Sustainability and ESG Trends Report. — London, 2023. — pp. 12–44.
11. Morgan Stanley Institute for Sustainable Investing. Sustainable Reality Report. — New York, 2021. — pp. 28–52.
12. Nielsen. The Sustainability Imperative Report. — New York, 2019. — pp. 16–34.
13. Fink L. A Fundamental Reshaping of Finance. — BlackRock Annual Letter, 2020. — pp. 1–12.
14. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook. — Geneva, 2022. — pp. 55–87.
15. OECD. Corporate Governance Factbook. — Paris, 2021. — pp. 40–74.
16. European Commission. Carbon Border Adjustment Mechanism Report. — Brussels, 2023. — pp. 8–29.
17. World Economic Forum. Global Risks Report 2023. — Geneva, 2023. — pp. 50–79.
18. UNDP. ESG and Sustainable Industrial Development in Emerging Economies. — New York, 2022. — pp. 20–46.